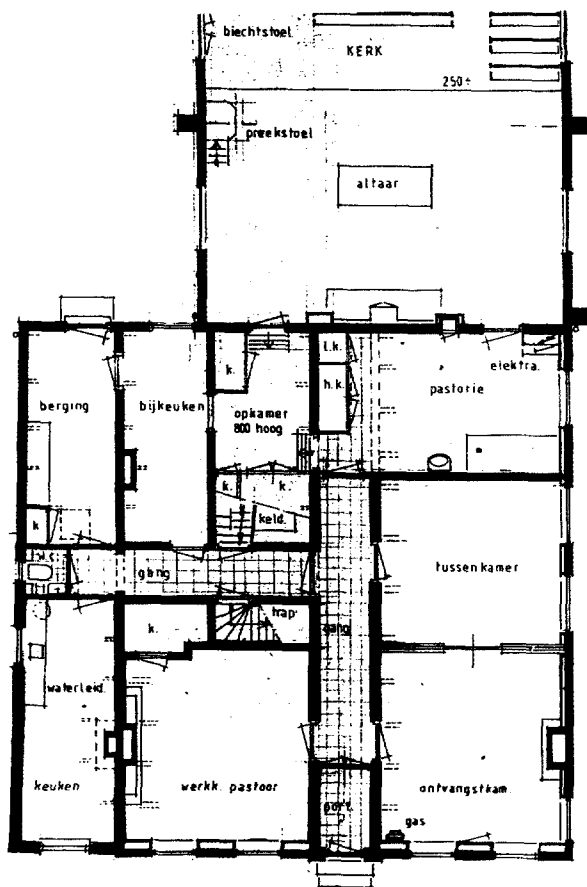

Samenhang in het interieur: de restauratie van de ontvangstkamer van de pastorie te Kockengen

Elsbeth Geldhof

Inleiding

Het streven naar een eenheid in een historisch interieur vormt een belangrijk uitgangspunt bij een restauratie. Helaas worden maar al te vaak restauratoren, aannemers en schilders onafhankelijk van elkaar gevraagd zorg te dragen voor een onderdeel van een ruimte waardoor zeer verschillende restauratie-opvattingen voor een verwarrend eindbeeld kunnen zorgen. Een historische binnenruimte is echter geen verzameling losse elementen, maar een eenheid van interieuronderdelen.

Afb. 1. Plattegrond van de pastorie te Kockengen. De behandelde schouwpartij bevindt zich recht tegenover de toegangsdeur van de ontvangstruimte (foto: SRAL Maastricht).

Vanuit deze gedachte worden de huidige vier restauratoren in opleiding Historische Binnenruimten door de SRAL opgeleid. Deze aanpak vond zijn weerslag in de restauratie van de ontvangstkamer van de pastorie te Kockengen.

De ontvangstkamer van de pastorie *Onze Lieve Vrouwe Tenhemelopneming* in Kockengen is een betrekkelijk kleine ruimte aan de voorzijde op de begane grond (afb 1). Deze ruimte wordt optisch vergroot door de panoramische landschappen die afgebeeld zijn op de wandbespanningen. Deze beschilderde wandbespanningen bevinden zich op alle vier de wanden, slechts onderbroken door de vensters, de toegangsdeur, de suite-deuren en de schouw. De wandbespanningen domineren de kamer, maar verhinderen niet dat ook de overige decoraties in de kamer in het oog springen. Zo zijn de suite-deuren voorzien van neoclassicistische panelen en omkaderd met een architraaflijst met daarboven een fronton voorzien van guirlandes. De schouw heeft een licht klokvormige boezem met daarop een decoratief reliëf in stuc. Dit reliëf bestaat uit een voorstelling van verschillende handelssymbolen die aan een strik van lint lijken te hangen. Het reliëf zelf wordt weer omkaderd door smal lijstwerk en bekroond door een kroonlijst. Boven de zware toegangsdeur bevindt zich een bovendeurstuk met de voorstelling van een romantisch winterlandschap gevat in een houten omlijsting. Tussen de vensters in de voorgevelwand bevindt zich een muurkast met een portret van pastoor Bijlevelt in de deur opgenomen. De combinatie van al deze elementen geeft de kamer een rijk voorkomen.

Beknopte geschiedenis van de ontvangstkamer

Over de bouwgeschiedenis van het pand aan de Voorstraat 25 is niet veel bekend. Vanaf het begin van de negentiende eeuw was het pand, toen een woonhuis, in het bezit van de koopman Martinus de Bruyn Janszoon. Waarschijnlijk refereert het reliëf op de boezem van de schouw aan zijn handelsactiviteiten. De wandbespanningen zijn gesignd *HvB* en gedateerd 1802. Waarschijnlijk zijn ze in dat jaar vervaardigd door de Utrechtse schilder Henrick van Barneveldt, in opdracht van de eigenaar. De Bruyn Janszoon was toen blijkbaar zeer kapitaalcrachtig en wilde dat ook tot uiting laten komen. Veertig jaar later ging het bedrijf van Martinus de Bruyn Janszoon failliet. In 1844 werd het huis aangekocht door zes katholieke inwoners van Kockengen met de intentie

er een pastorie, kerk en kerkhof te stichten.¹ De uiteindelijke vestiging van de katholieke gemeenschap in Kockengen is grotendeels de verdienste geweest van de toenmalige pastoor Bijlevelt, die tot in de Tweede Kamer voor zijn kerk heeft moeten pleiten. Zijn portret prijkt nog altijd in de ontvangstkamer. Het huis werd daarop in het midden van de negentiende eeuw omgevormd tot pastorie, met aan de achterzijde een nieuwe kerk die vanuit de woning te betreden is. In 1853 werd het geheel, inmiddels een pastoorswoning met de toen nieuw gebouwde kerk eraan vast en het kerkhof op het achtererf, overgedragen aan het kerkbestuur.² In die periode vonden grote veranderingen plaats in het huis. Waarschijnlijk is de voorgevel toen opnieuw opgetrokken. Een bouwnaad in de zijgevel, met aan weerszijden verschillende soorten bakstenen in een ander metselverband, is daar getuige van (afb 2). Het moderniseren van de voorgevel moet ook consequenties voor de ontvangstkamer hebben gehad. De twee vensters met de muurkast zijn in de huidige vorm een toevoeging uit het midden van de vorige eeuw, en ook het zijraam dateert uit die periode. In het interieur is te zien hoe de plafondbalk boven dit zijraam is afgeschuind om plaats te maken voor het ven-

Afb. 2. Voorgevel van de pastorie te Kockengen. De ontvangstkamer bevindt zich rechts van de voordeur. In de zijgevel is langs de raampartij een bouwnaad zichtbaar (foto: SRAL Maastricht).

ster (afb 3). Wellicht is een deel van de wandbespanning verwijderd ten behoeve van dit raam.

Het kleuronderzoek

Eén van de manieren om de geschiedenis van een kamer als deze te onderzoeken is het uitvoeren van een historisch kleuronderzoek. Een kleuronderzoek is in feite een bouwhistorisch onderzoek dat zich richt op de afwerkklagen van de spijker-vaste onderdelen van een historisch interieur. Door onderdelen als deuren, lambrizeringen, plafonds etcetera te onderzoeken op de opeenvolgende afwerkingen in de tijd kan enerzijds een beeld worden verkregen van de verschillende metamorfoses die de kamer heeft ondergaan. Anderzijds kunnen relaties gelegd worden tussen de verschillende elementen in de ruimte, waardoor de leeftijd van deze elementen ten opzichte van elkaar zou kunnen worden bepaald. Een kleuronderzoek kan dienen als uitgangspunt voor bijvoorbeeld een restauratie of reconstructie van een historische decoratieve afwerking, maar ook kan het gebruikt worden als instrument om de authenticiteit van interieuronderdelen te bepalen.

De geschiedenis van de opeenvolgende afwerkklagen op de houten delen in de kamer werd onderzocht door op verschillende plaatsen stratigrafisch onderzoek uit te voeren: met een scalpel worden trapsgewijs kleine vlakjes van de opeenvolgende verflagen blootgelegd. Het is belangrijk dat deze kleurentrapjes doorlopen van de grote vlakken naar de profileringen en andere houten elementen waardoor een eventuele differentiatie in kleurnuances zichtbaar wordt. Verder zijn naar aanleiding van dit onderzoek kleine verffragmenten tot op de houten drager weggenomen. Deze verfmonsters zijn ingebed in een kunsthars en vervolgens dwarsgeslepen zodat onder de stereomicroscoop de laagopbouw van elk monster bestudeerd kan worden. Het meest complete beeld wordt verkregen door deze twee onderzoeksmethoden, namelijk het stratigrafisch onderzoek en de monsteranalyse, naast elkaar toe te passen en met elkaar te vergelijken. Bij het maken van kleurentrapjes

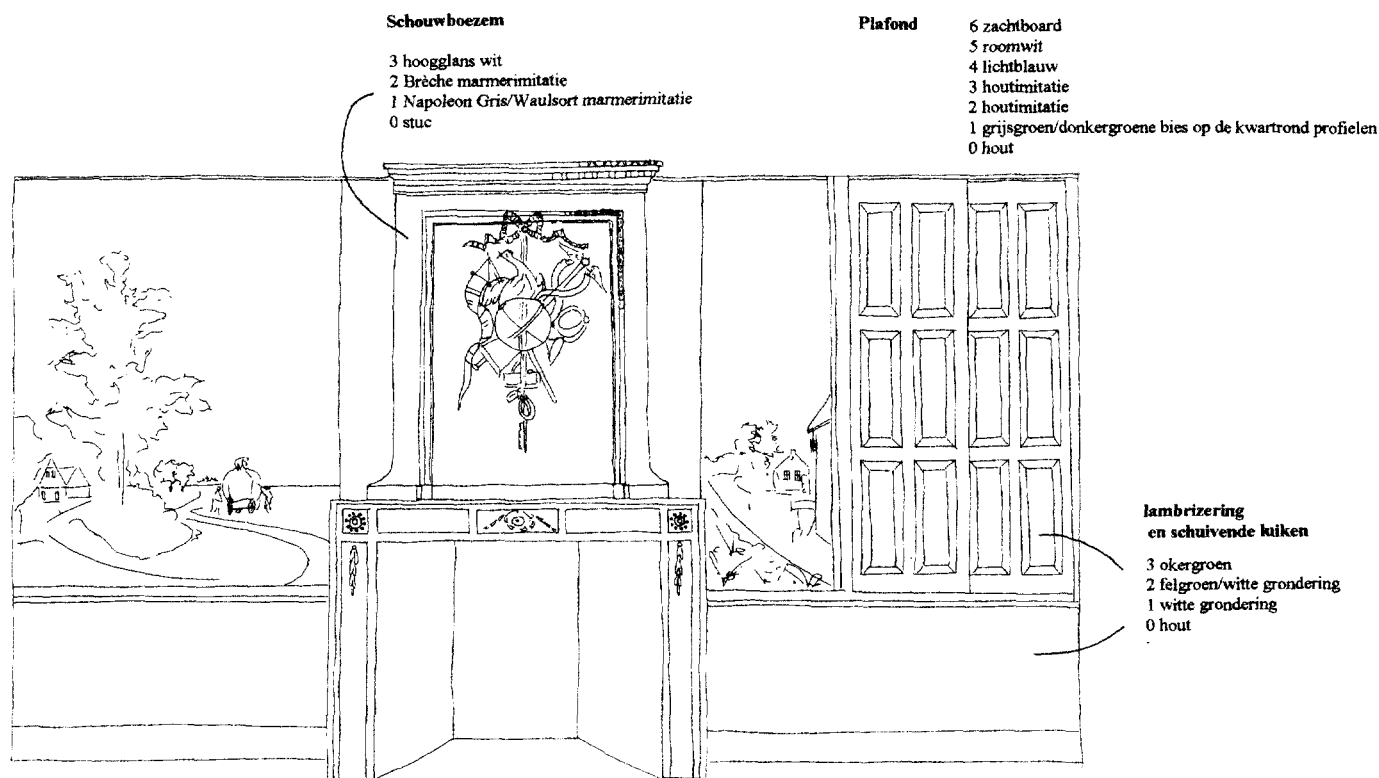
Afb. 3. De vensterpartij met het portret van pastoor Bijlevelt gevat in de muurkast. Aan weerszijden van beide vensters bevinden zich wandbespanningen. Opname voor restauratie (foto: SRAL Maastricht).

wordt niet altijd de gehele laagopbouw zichtbaar: dunne lagen als vernis- en glaciafwerkingen kunnen niet worden opgemerkt en afwerkingen in één kleurtint kunnen na onderzoek onder de microscoop uit meerdere lagen blijken te bestaan. Andersom krijgt men bij de bestudering van de verfdwarsdoorsnedes een andere indruk van de verflaag dan in het stratigrafisch onderzoek en kunnen eigenschappen van het verfoppervlak op verschillende plaatsen in het interieur niet vergeleken worden.

Het kleuronderzoek in de ontvangstkamer van de pastorie werd uitgevoerd met het doel niet alleen de geschiedenis van de kamer te onderzoeken, maar vooral om de betimmering van de kamer in een kleurschema te kunnen terugbrengen dat in samenspraak is met de wandbespanningen. De samenhang tussen de verschillende interieurelementen zou dan weer zichtbaar en leesbaar worden.

Een kleuronderzoek kan een beeld geven van de geschiedenis van de kamer. De opeenvolgende kleurige afwerkingen kunnen met dit onderzoek worden bepaald. Daarbij was het in de ontvangstkamer van de pastorie van groot belang dat de samenhang in de kamer niet uit het oog verloren werd. De beschilderde wandbespanningen zijn in deze kamer beeldbepalend en het kleuronderzoek had daarom ook tot doel om een kleur -

en verschoort – te vinden voor de houten betimmeringen in de kamer, die qua kleur en uitstraling in overeenstemming is met deze wandbespanningen en die historisch verantwoord is. Uit het onderzoek van de monsters en kleurentrapjes is naar voren gekomen dat de lambrizing, de schuifluiken en de muurkast dezelfde verflagen bevatten: een witte grondering, daarop een felgroene laag en weer daarop een okergroene laag. Deze onderdelen zouden dus op grond van de gelijke afwerkingen uit dezelfde periode kunnen stammen. Uit mondelinge gegevens is de laatste okergroene afwerklaag in 1979 aangebracht voor opnames van de film 'Laat de dokter maar schuiven'.³ Daarvóór was de gehele betimmering, met uitzondering van het plafond, felgroen geschilderd. In welke periode deze felgroene verflaag is aangebracht is niet duidelijk. Verhalen uit het geheugen van diverse bezoekers aan de pastorie vertellen ons dat mogelijk pastoor de Bruijn, die van 1958 tot en met 1962 in functie was en als kleurrijk en kunstzinnig bekend stond, hiervoor verantwoordelijk was. Op andere delen van de betimmering, zoals de omlijsting van de suite-deuren, zijn veel meer afwerkklagen gevonden. Dit zou kunnen betekenen dat deze onderdelen van eerdere datum zijn dan de lambrizing, de schuifluiken en de wandkast. Op grond van het gevonden afwerkklagenpakket zou men kunnen concluderen dat deze laatstgenoemde delen afkomstig zijn uit de periode

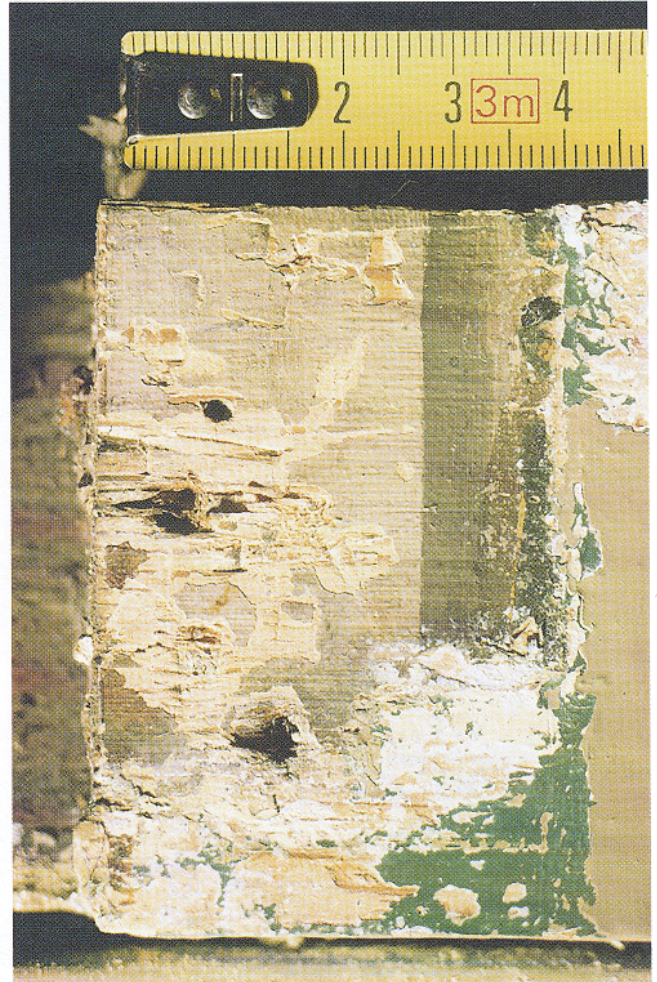
Afb. 4. Tekening met daarin de gevonden lagen aangegeven die uit het kleuronderzoek naar voren kwamen.

waarin de voorgevel is vernieuwd en het zijraam is geplaatst. Verder is op enkele plaatsen, zoals de omlijsting van het bovendeurstuk, een aantal lagen aangetroffen dat op geen enkel ander interieurelement teruggevonden is. Misschien duidt dit op hergebruik van interieuronderdelen uit een andere ruimte. Ook op het plafond is een afwijkend aantal afwerk-lagen gevonden in vergelijking met de overige elementen in de kamer. Hier is bijvoorbeeld niet de felgroene laag aangetroffen die verder wel overal op de betimmering aanwezig is. Een verklaring hiervoor is het feit dat het plafond op een gegeven moment afgetimmerd was met zachtboard platen. De daaropvolgende verfbeurten gingen daarom aan het plafond voorbij. Samenvattend werden de oudste afwerkingen aangetroffen op de architraaflijst en het fronton van de suitedeuren naar de achterkamer en het plafond, de meest recente afwerk-lagen (waarschijnlijk daterend uit de twintigste eeuw) op de lambrizing, de schuifluiken voor het zijvenster en de muurkast. Om enige aanwijzing te vinden voor de kleurige afwerking van de kamer ten tijde van de wandbespanningen moesten zeer specifieke plaatsen in het interieur onderzocht worden. Door bouwhistorische informatie te combineren met informatie uit het kleuronderzoek was het mogelijk sommige afwerk-lagen te dateren. Op de plafondbalk boven het venster in de zijgevel is op de zijkanten een groter aantal afwerk-lagen aangetroffen dan op de onderkant. Omdat de balk is afgeschuind om bij de vernieuwing van de voorgevel plaats te maken voor het nieuw te plaatsen zijvenster, geeft het onderzoek op deze specifieke plek informatie over de uitmonstering van de kamer rond het midden van de negentiende eeuw. De vroegste laag op de afgeschuinde onderkant van de balk is een houtimitatie. De lagen die daar bovenop zijn aangetroffen, dateren naar alle waarschijnlijkheid dus van ná de veranderingen in de voorgevel. Deze gevolgtrekking kan gemaakt worden, omdat de zijkant van dezelfde balk en het gehele plafond meerdere lagen tonen, waarbij ook oudere lagen dan de houtimitatie aanwezig zijn.

De tekening geeft schematisch de opeenvolgende afwerkingen in de ontvangstkamer weer (afb 4). Het is echter geen volledig overzicht. In de kamer hebben immers enkele ingrijpende veranderingen plaatsgevonden waarvan het onduidelijk is wat zich precies heeft afgespeeld, en daardoor werd het dateren van de opeenvolgende lagen bemoeilijkt.

De eenheid in de kamer: de relatie tussen betimmering en wandbespanning

Met het kleuronderzoek was het uiteindelijk toch mogelijk om een kleurschema te relateren aan de wandbespanningen. Ten behoeve van de restauratie van de wandbespanningen werd de lambrizing rechts van de deur gedeeltelijk verwijderd. Op het deurkozijn kwam toen op een oppervlak van 3 x 4 cm een grijs-groene verflaag tevoorschijn, met daarop donkergroene stippen die aanzetten van lijnen lijken te zijn (afb 5). Deze grijs-groene kleur was te identificeren als de oudste afwerklaag, en de donkergroene stippen als de groene kleur van de kwartrond profielen op de balken. Daarbij bleek dat de pigmentopbouw van

Afb. 5. Fragment met de oudste afwerklaag. Aan de rechterzijde is de donkergroene kleur aangetroffen in de vorm van stippen, die aanzetten van lijnen lijken (foto: SRAL Maastricht).

deze donkergroene kleur dezelfde was als die van de groene biezen op de wandbespanning. De biezen op de wandbespanning zijn niet alleen aanwezig naast de oranje marmeringen aan weerszijden van de schouw, maar ook op de wandbespanning naast het fronton boven de schuifdeuren, en op de resten wandbespanning achter het winterlandschap boven de deur. De stippen op de grijs-groene verflaag doen vermoeden dat de decoratie met groene biezen doorgezet was op de betimmering. Hieruit is op te maken dat het grijs-groen/donkergroen schema de kleurafwerking is uit 1802, toen de wandbespanningen in de kamer geïntroduceerd werden. Kleine fragmenten van deze afwerking, die nog enigzins verborgen waren in de kamer en de slag met de tijd tot nu toe hadden overwonnen, laten zien hoe subtiel de relatie was tussen de afwerking op de betimmering en de wandbespanningen.

De verfmonsters van de grijs-groene laag en van de donkergroene biezendecoratie zijn onderzocht bij de afdeling Onderzoek van het Instituut Collectie Nederland en het Shell Research

Afb. 6. De schouw met daarnaast zichtbaar de marmerimitatie op de wandbespanning. De marmerimitatie wordt door een donkergroene bies gescheiden van de figuratieve voorstelling. Opname tijdens restauratie (foto: SRAL Maastricht).

and Technology Centre.⁴ Uit deze analyse kwam naar voren dat het grijsgroen voornamelijk loodwit bevat met weinig krijt en een beetje organisch zwart. Het mengsel van loodwit en organisch zwart doet vermoeden dat de kleur oorspronkelijk een lichtgrijze tint had. De donkergroene kleur bevat voornamelijk loodwit, Napelsgeel, Pruisisch blauw en weinig krijt. De pigmenten Napelsgeel en Pruisisch blauw werden aan het begin van de achttiende eeuw ontdekt, en waren enkele decennia later commercieel voorhanden. Mengsels van deze twee kleuren kwamen in de tweede helft van de achttiende en aan het begin van de negentiende eeuw veel voor om groene kleuren te kunnen gebruiken. Pas in de negentiende eeuw waren goede groene pigmenten voorhanden. Deze pigmentsamenstelling geeft daarom een bevestiging van de datering van deze laag in het kleuronderzoek.

Op basis van het kleuronderzoek heeft de SRAL geadviseerd op de betimmering de kleurstelling uit 1802 te reconstrueren: een grijsgroene kleur op de betimmering, met vergulde decoratieve lijsten op de architraaflijst langs de schuifdeuren, en

een donkergroene kleur op de kwartrondprofielen van de plafondbalken. Voor deze kleurbeplanning is uitgegaan van de verouderde kleur zoals die in situ is aangetroffen. Omdat de wandbespanningen, die na twee eeuwen ook sporen van veroudering vertonen, terughoudend zouden worden gerestaureerd paste daar geen 'zo goed als nieuw' kleurschema op de betimmering bij. Bij een dergelijk advies is niet alleen de kleur, maar ook de textuur en de glans bepalend voor verantwoord schilderwerk. Een hedendaagse schilder zal vanuit zijn vakmanschap proberen het schilderwerk zo glad en strak mogelijk uit te voeren, in overeenstemming met de huidige vraag en kwaliteitsnorm. Het is bij het opnieuw schilderen in een historische ruimte echter belangrijk te beseffen dat het hier niet gaat om nieuw schilderwerk, maar om een reconstructie van een beeld uit het verleden. Het kleuronderzoek kan helderheid brengen over welke kleuren historisch verantwoord zijn, maar het is belangrijk te benadrukken dat kleur op zichzelf niet alleen de authenticiteit van een afwerking bepaalt. De kleuren die met behulp van stratigrafisch onderzoek gevonden worden, zijn verouderde kleuren.⁵ Het verouderde beeld van

een kleur wordt niet alleen beïnvloedt door de verkleuring van het bindmiddel (in interieurs veelal lijnolie) maar ook door de veroudering van de gebruikte pigmenten. Lijnolie vergeelt niet alleen, de glans neemt ook af in de loop der tijd.⁶ De grijsgroene kleur die op het kleine fragment achter de lambrizeringslijst is gevonden, is zowel wat betreft de kleur als de glansgraad een verouderde kleur. Om de leeftijd en geschiedenis van deze kamer, waarin de wandbespanningen domineren, te respecteren is gekozen om deze verouderde kleur te reconstrueren met een verfsoort die qua textuur overeenkomt met lijnolieverf.

Aangezien lijnolie in het donker sterker vergeelt en verdonkert dan in het licht is een vlak vrijgelegd van zowel de grijsgroene als de donkergroene kleur. Door deze vrijgelegde vlakken enige weken aan daglicht bloot te stellen kon de vergeelde lijnolie in de verf wat bleken. Het vergelingsproces in een verouderde verflaag is echter niet volledig omkeerbaar. De kleur is vervolgens gerefereerd aan een kleurenwaaier. In overleg met de vertegenwoordiger van de verffabrikant en de gecontracteerde huisschilder, is toen een gepaste verfkeuze en werkwijze bepaald. De criteria voor de reconstructie, zoals het matte uiterlijk van de verf, de mate van transparantie van de verflagen en het gebruik van ronde kwasten voor de beoogde textuur, moesten vertaald worden naar een modern verfsysteem. Vanuit de nieuwe regelgeving omtrent milieu en veiligheid vielen opties als een moderne loodwithoudende verf of verf op basis van alkydhars, af.⁷ De toegepaste verf is een zo mat mogelijke watergedragen verf, in twee lagen en dun opgebracht, om de oorspronkelijke lijnolieverfstructuur zo goed mogelijk te kunnen benaderen.

Restauratie van de schouw

Vanuit het streven de samenhang in de kamer terug te brengen, is ook de schouwboezem bij het kleuronderzoek betrokken. Het onderzoek wees uit dat ook de schouwboezem meerdere afwerkingen heeft gehad, zij het minder dan de overige onderdelen in de kamer. Als de vroegere bewoners vonden dat de kamer aan een nieuwe schilderbeurt toe was, lieten zij de schouw blijkbaar vaak ongemoeid. Bij aanvang van het onderzoek was de schouwboezem beschilderd met een witte hoogglans lak. Bij het stratigrafisch onderzoek is direct onder deze witte lak een combinatie van marmerimitaties aangetroffen. Het middenreliëf van de schouwboezem was gedecoreerd met een grijsbruine marmerimitatie met beige en rode aders (Napoléon Gris). Op de randen en de zijkanten van de schouwboezem is een witmarmerimitatie (Brèche) aangetroffen. Onder deze witgrijze Brèchemarmering was nog een eerdere marmering aangebracht, namelijk een grijsbruine en zwarte marmering met oranje aders (Waulsort). De schouwboezem kende daarom drie fasen: de combinatie van de Napoléon Gris op het middenreliëf en de Waulsort op de zijkanten en randen (beiden aangebracht op eenzelfde grijs fond), daarna de overschildering van alleen de zijkanten en randen met de Brèchemarmering, en tenslotte de witte lak die op de gehele schouwboezem werd aangebracht.

Hoewel er geen zekerheid is over de ouderdom van de marmeringen op de schouwen de precieze relatie met de wandbespanningen en de overige interieurelementen, zijn deze van een zodanige kwaliteit en schoonheid dat besloten is de marmerimitaties vrij te leggen. Aanvankelijk werd gekozen voor de combinatie van marmeringen die zich direct onder de hoogglans lak bevindt. Toen hiervan een groot gedeelte was vrijgelegd, bleek dat de witte marmering op de randen optisch de eenheid in de kamer verstoort. Daarop werd een groter gedeelte van de zwartbruine Waulsort-marmering vrijgelegd, waardoor de relatie tussen de marmeringen op de schouw en de marmeringen op de wandbespanning beter beoordeeld kon worden. In overleg met de opdrachtgever is daarop besloten de Napoléon Gris in combinatie met de Waulsort marmering vrij te leggen, althans daar waar dat mogelijk was. Op de schaduwzijde van de schouw bleek de marmering moeilijk vrij te leggen; daarom werd hier alleen de hoogglans lak verwijderd en werd de marmering gereconstrueerd. De schouwboezem toont na restauratie en reconstructie de combinatie van de twee marmeringen. De oranje marmerimitaties op de wandbespanning aan weerszijden van de schouw vormen nu een overgang van de gemarmerde schouwboezem naar de figuratieve voorstellingen van de wandbespanningen (afb 6).

Restauratie van de wandbespanningen

De wandbespanningen verkeren in een relatief goede conditie en bleken voor een deel nog nooit gedemonteerd te zijn geweest. Dit was op te maken uit de spijkers waarmee de wandbespanningen aan de bovenzijde zijn vastgezet. Vele spijkers zijn nog bedekt met de oorspronkelijke in situ aangebrachte beschildering. Alleen de bespanningen aan de straatzijde waren losgemaakt met de negentiende eeuwse veranderingen aan de voorgevel en daarna gevat in een lijst die vermoedelijk dateert van de verbouwing van 1853. Demontage van de bespanningen zou een enorme inbreuk op de historische gegroeide situatie zijn, en was gezien de staat waarin ze verkeerden ook niet nodig. Dit waren argumenten om de wandbespanningen niet te demonteren maar in situ, op hun eigen plek, te behandelen. Deze beslissing impliceert dat het historische materiaal zoveel mogelijk ongemoeid blijft, maar ook dat kleine deformaties in het doek en de verflaag geaccepteerd worden. Dit had weer direct gevolgen voor de conserverende en restaurerende handelingen zelf. In de loop der tijd waren er verschillende lagen vernis aangebracht die sterk verdonkerd waren en druipers vertoonden. Vanuit de beslissing de wandbespanningen ter plaatse te behandelen werd bij de restauratie voorgenomen de vernislagen niet geheel af te nemen maar af te dunnen: dat wil zeggen dat een gedeelte van de vernislagen verwijderd wordt. Op die manier blijft een dunnere laag over en zo blijft een ouderdomspatina behouden. Helaas was het door de grote verschillen in oplosbaarheid van de vernislagen niet mogelijk het vernisoppervlak gelijkmatig af te dunnen. Uiteindelijk is het vernis daarom geheel afgenomen en zijn de wandbespanningen van een nieuwe vernislaag voorzien. Bij de overige ingrepen, zoals

Afb. 7. Zicht op de wand links van de schouw. Opname na restauratie (foto: SRAL Maastricht).

het dichten van scheuren en het terughoudend retoucheren, hoefde een dergelijke concessie niet gedaan te worden. Het natuurlijke patina van de beschilderde wandbespanningen kon zo behouden blijven ten gunste van de historiciteit van het interieur als geheel (afb 7).

Alle overige ingrepen in de kamer, tot en met de reconstructies op de betimmering en schouw, werden op de behandeling van de wandbespanningen aangepast. Bij de conservering en restauratie stond het hervinden van de samenhang in de kamer voorop. Het historisch kleuronderzoek gaf aanwijzingen over de eenheid in de decoratie van de kamer: donkergroene biezen leiden het oog van de wandbespanningen naar de betimmering. Die eenheid is echter maar ten dele teruggevonden: het is immers niet bekend hoe de biezendecoratie op de betimmering eruit zag. Daarbij is een gedeelte van de betimmering, zoals de lambrizing, na 1802 vervangen, en zijn er lacunes in de datering van de afwerkingen op de schouwboezem. Maar door in het onderzoek de kamer als een

historische eenheid te benaderen en door telkens rekening te houden met de terughoudende behandeling van de wandbespanningen, was het wel mogelijk het verband tussen de verschillende decoratieve afwerkingen op plafond, betimmering, wanden en schouw te vinden en zo de kamer als geheel beter te kunnen begrijpen en te ervaren.

Referentie

Het onderzoek en de restauratie vond plaats in najaar 1998/voorjaar 1999 in het kader van de Opleiding tot Restaurator van Schilderijen en Beschilderde Objecten, studierichting Historische Binnenruimten, van de Stichting Restauratie Atelier Limburg. De restauratie is uitgevoerd door de vier restauratoren-in-opleiding (mw drs Bernice Crijns, mw drs Elsbeth Geldhof, mw drs Danielle van Kempen en mw drs Katherine Kolff) onder leiding van mw drs Angélique Friedrichs (coördinator Historische Binnenruimten SRAL) met dank aan mw drs Hélène Dubois (coördinator Oude Kunst SRAL), Jos van Och (schilderijenrestaurator SRAL) en Martijn Terhorst (privé schilderijenrestaurator). De restauratie is verantwoord in een onderzoeks-en restauratieverslag.⁸

Noten

- 1 A. van Dongen, *Groeten uit Kockengen* (Amsterdam 1980) en J.C. Jongeneel, *Greep uit de geschiedenis van Kockengen* (z.p. 1959).
- 2 Karin Westerink, *De wandbespanning in de R.K. pastorie te Kockengen*, Utrecht 1996.
- 3 Mededeling van diverse inwoners van Kockengen.
- 4 M. de Keijzer en C.T.J. Mensch, *De Ontvangstkamer van de pastorie te Kockengen. Pigmentonderzoek naar de afwerkklagen van het interieur van de ontvangstkamer van de pastorie te Kockengen*, onderzoeksrapport (werknummer 99.106) ICN/Shell Research and Technology Centre, Amsterdam 1999
- 5 Bovendien kunnen de kleurvlakken die in een stratigrafisch onderzoek met een scalpel vrijgelegd worden, niet vergeleken worden met een 'normaal' verouderde verflaag door de beschadigingen aan het oppervlak. Bij dit onderzoek was het grijsgroene kleurvlak nooit overschilderd geweest omdat het onder lijstwerk van de lambrizing verborgen zat.
- 6 Nigel Seeley, 'The Use of Lead Paint for Historic Buildings', *Journal of Architectural Conservation*, 1999 (afl. 2), pp. 24-42.
- 7 M.G. Polman, 'Kleuronderzoek van historische afwerkklagen', *Praktijkboek Instandhouding Monumenten*, 1999 (afl. III-4), pp. 1-14 aldaar 10. Hierin wordt dieper ingegaan op deze problematiek en de consequenties daarvan voor reconstructies in historische interieurs.
- 8 Angélique Friedrichs en Elsbeth Geldhof, *De restauratie van de ontvangstkamer in de pastorie te Kockengen*, onderzoeksrapport SRAL (Maastricht 1999)